

Березовська Л.І. Підходи вітчизняних авторів до проблеми внутрішньоособистісних конфліктів / Л.І. Березовська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2011. – Вип. 94. – Т. 1. – С.20–25.

Березовська Л.І.

Ст.. викладач кафедри психології

Мукачівського державного університету

ПІДХОДИ ВІТЧИЗНЯНИХ АВТОРІВ ДО ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ.

В статті висвітлюються підходи до проблематики внутрішньоособистісних конфліктів з позицій вітчизняної психології. Розглядаються поняття, види та умови виникнення внутрішньоособистісних конфліктів.

Проблема внутрішньоособистісних конфліктів, вироблення засобів психологічного захисту від нього є актуальною науково-практичною проблемою практичної психології. Формування нових ринкових відносин в нашій країні веде до перетворення найважливіших інститутів соціалізації - сім'ї, школи, відбиваючись не тільки на житті сформованих особистостей, а і молодого покоління, що вступає в майбутнє життя, від якого залежить майбутнє нашого суспільства, його духовне і моральне благополуччя, культурний та економічний розвиток.

Як і дорослі люди, так само і молоде покоління гостро і болісно реагує на конфліктну соціальну обстановку. Саме тому потреба у практичній допомозі в розв'язанні конфліктів як у різноманітних суспільних структурах, так і в окремих людей в останній час стає особливо актуальною. Психологу необхідно володіти фактичним матеріалом про причини, наслідки та особливості протікання внутрішньоособистісних конфліктів у людей різного віку і на його основі реалізувати технології з формування конфліктної культури молодого покоління.

Про незгасаючий інтерес до внутрішньоособистісного конфлікту як психологічної проблема свідчить численні його різноаспектні дослідження. Питанню внутрішнього конфлікту присвятили свої праці не лише психологи, але й психофізіологи, психіатри, соціологи.

Метою статті є визначення проблематики внутрішньоособистісного конфлікту у вітчизняній психологічній науці.

Завданням є аналіз підходів щодо вивчення внутрішньоособистісного конфлікту особистості науковцями вітчизняної психології.

Початком вивчення внутрішньоособистісних конфліктів як психологічного явища можна вважати працю О.Р.Лурія «Експериментальні конфлікти у людини», який вважає, що внутрішньоособистісний конфлікт може виникнути за наступних умов:

- подразник, що діє на організм є занадто сильним, завдання дуже важким й організм не в силі адекватно прореагувати;
- одна або інша тенденція (потяг) індивіда не може визначитися через зовнішні заборони, протидію соціального середовища й сформованості в особистості соціальних установок та навичок;
- у поведінці особистості зіштовхуються дві протилежно спрямовані, потужні тенденції, як заперечують одна одну.

А.Я.Анцупов та А.І.Шіпілов виділили, [1] що залежно від того, які сторони внутрішнього світу особистості вступають у внутрішній конфлікт, виділяють шість основних видів внутрішньоособистісного конфлікту: мотиваційний та моральний конфлікти, конфлікт нереалізованого бажання або комплекс неповноцінності, рольовий та адаптаційний конфлікти, конфлікт неадекватної самооцінки, а також виділяють невротичний конфлікт.

Що ж до мотиваційного конфлікту, то він найчастіше вивчається у психоаналітичному напрямку. Ці конфлікти проходять між безсвідомими прагненнями людини, між потягом до володіння та потягом до безпеки, між двома позитивними тенденціями - класична дилема «буриданова віслиюка» або як зіткнення різноманітних мотивів.

Моральний конфлікт або, як його часто називають в етичних вченнях, нормативний розвивається як конфлікт між бажанням та обов'язком, між моральними принципами і особистими прихильностями, між прагненнями діяти у відповідності з бажанням і вимогами суспільства, між обов'язком та сумнівами у необхідності слідувати йому.

Конфлікт нереалізованого бажання або комплекс неповноцінності виникає через конфлікт між бажанням і дійсністю, яка блокує їх задоволення, між «хочу бути таким, як вони» (референтна група) і неможливістю це реалізувати, не тільки в тих випадках коли дійсність блокує реалізацію бажання, але і в результаті фізичної неможливості людини його здійснити. Ці конфлікти виникають у результаті незадоволення своєю зовнішністю, фізичними даними і здібностями. До даного виду конфліктів відносяться і внутрішньоособистісні конфлікти, в основі яких лежать сексуальні патології.

Рольовий конфлікт виражається у переживаннях, пов'язаних з неможливістю одночасно реалізувати декілька ролей (міжрольовий конфлікт), а також у зв'язку з різним розумінням вимог, які пред'являються самою особистістю до виконання однієї ролі (внутрішньорольовий конфлікт). Рольовий конфлікт це внутрішньоособистісний конфлікт між двома цінностями, стратегіями і смислами життя.

Адаптаційним конфлікт розуміється як в широкому смислі, тобто який виникає на основі порушень рівноваги між суб'єктом і навколишнім світом, так і в вузькому смислі - при порушенні процесу соціальної або професійної адаптації. Це конфлікти між вимогами дійсності і можливостями людини - професійними фізичними, психологічними. Невідповідність можливостей особистості вимогам оточуючого або діяльність може розглядатися як тимчасова неготовність, так і нездатність виконати пред'явлені вимоги.

Конфлікт неадекватної самооцінки. Адекватність самооцінки особистості залежить від її критичності, вимогливості до себе, ставлення до успіхів та невдач. Невідповідність між домаганнями та оцінкою своїх можливостей веде до появи у людини тривожності, емоційних зривів та інше. Дані конфлікти виникають між

завищеною самооцінкою і прагненням реально оцінювати свої можливості, між заниженою самооцінкою і усвідомленням об'єктивних досягнень людини, між прагненням підвищити вимоги, щоб отримати максимальний успіх і знизити вимоги, щоб уникнути невдачі.

А результатом довготривалого у часі «простого» внутрішньоособистісного конфлікту є невротичний конфлікт.

Вагома частина вчених-психологів розглядала внутрішньоособистісний конфлікт як мотиваційний конфлікт, конфлікт мотивів, який найчастіше вивчається у психоаналітичному напрямку. Це конфлікти між безсвідомими прагненнями, між потягами до володіння та до безпеки, між позитивними тенденціями, або зіткнення різноманітний мотивів.

О.М.Леонтьєв [10] внутрішньоособистісний конфлікт розглядав з позицій діяльнісного підходу у контексті становлення особистості. З формуванням нових, значимих відносин, цінностей і мотивів у людини розширюються межі полімотивованості поведінки і діяльності. Свідомість вже не може лише орієнтувати ті чи інші дії суб'єкта, а повинна також відображати ієрархію їх зв'язків. Це відображення вимагає особливого внутрішнього руху свідомості, яке полягає у співвідношенні мотивів один з одним.

На думку В.В.Століна [15] внутрішньоособистісний конфлікт є протистоянням мотивів. Дії людини, які включені в різні життєві відносини, завжди мають різний особистісний смисл: якщо по відношенню до одного носить позитивний, то до іншого - негативний. Будь яка дія за умови зв'язку з двома мотивами несе конфліктний смисл, при цьому одночасно один з них наближається, а інший – віддаляється. Також він (В.В.Столін) виділяє два типи внутрішньоособистісних конфліктів – конфліктний смисл вчинку і конфліктний смисл «Я» (усвідомлений та неусвідомлений), які відображаються у мотиваційно-ціннісних орієнтаціях та у ставленнях до себе.

В даному руслі внутрішньоособистісні конфлікти проаналізовані А.А.Файзулаєвим [16], який вважав, що вони пов'язані з мотиваційними аспектами особистості. На його думку, людина здатна усвідомити, внутрішньо

прийняти, реалізувати, закріпити і знову активізувати свої значущі мотиваційні джерела поведінки в залежності від рівня протікання процесу мотивації. При блокуванні етапів формування мотивації виникають мотиваційні критичні стани - внутрішні мотиваційні конфлікти особистості, які виникають при блокуванні як позитивно, так і негативно значимих для особистості мотиваційних тенденцій.

В.С.Мерлін [12] внутрішньоособистісний конфлікт вважає результатом гострого незадоволення глибинних і актуально важливих мотивів та ставлень особистості, тобто внутрішньоособистісний конфлікт це стан більш або менш тривалої дезінтеграції особистості, яка виражається у загостренні існуючих раніше або у виникненні нових протиріч між різноманітними сторонами, властивостями, відношеннями і діями особистості. Характерним для внутрішніх конфліктів є те, що в психічному конфлікті змінюються попередні і формуються нові відносини особистості, змінюється сама структура особистості.

Внутрішньоособистісний конфлікт як мотиваційний конфлікт розглядався такими вченими як М.Д.Левітова, Л.І.Божович, Б.В.Зейгарник, А.Б.Холмогорова, Е.С.Мазур та інші.

Згідно поглядів О.О.Донченко і Т.М.Титаренко [6] основою внутрішньоособистісного конфлікту є протиріччя, яке виникає в особистості на різних етапах життя і яке є необхідним атрибутом саморозвитку особистості як суб'єкта життя. Внутрішньоособистісні конфлікти це частіше всього конфлікти самосвідомості людини. Стан даного конфлікту виникає внаслідок порушення відповідності між трьома сферами особистості: операційною, мотиваційно-цільовою, змістовною. У людини під впливом певних обставин виникають значні протиріччя, розбіжності між реальним та ідеальним образом самого себе. Це породжує ілюзії самосвідомості, яка є епіцентром виникнення протиріч.

В.Шапарь [20] внутрішньоособистісний конфлікт вважає, як правило, породження амбівалентних прагнень суб'єкту, протиріччя та конфлікти між різними сферами особистості.

О.Б.Фанталова [17, 18] у поняття внутрішньоособистісного конфлікту вкладає стан розриву між потребою у досягненні внутрішньозначимих ціннісних

об'єктів і можливістю їхнього досягнення в реальності, невідповідністю між тим що є, і тим, що має бути, між тим, що хоче особистість і тим, що має, між тим, що хоче людина і що і що може.

Живучи у суспільстві людина на протязі свого життя виконує ряд суспільних ролей. Наприклад, одна і та ж жінка одночасно може бути і дочкою, і дружиною, і мамою, і працівником, і другом. Чоловік, в свою чергу, може бути і сином, і чоловіком, і батьком, і працівником, і другом або ще кимось. Нерідко людина в силу певних обставин не може успішно виконувати свої призначені ролі, не хоче їх здійснювати або в неї міняється ставлення до них. У особистості порушується рівновага, починаються суперечки з собою, появляється психологічний дискомфорт що приводить до внутрішньоособистісного конфлікту, який ряд психологів назвали рольовим конфліктом, «конфліктом ролей».

Кон І.С. вважає, що існує декілька видів внутрішньоособистісного рольового конфлікту: міжрольовий конфлікт, внутрішньорольовий та конфлікт ставлення індивіда до виконуваних ролей.

При міжрольовому конфлікті різні рольові позиції особистості (і відповідно до них рольова поведінка) виявляються несумісними, суперечливі, що перетворюється для людини в серйозну психологічну проблему. Наприклад, роль керівника передбачає контроль за дотриманням дисциплінних та інших вимог членами його групи, що може легко вступати у протиріччя з його позицією, якщо відносини між ним і його співробітниками дружні; протиріччя між професійною та сімейною ролями.

При внутрішньорольовому конфлікті кожна «соціальна роль» є взаємовідношенням, яке його учасники можуть визначити й визначають по-різному. Конфліктне ставлення індивіда до виконуваних ролей, розуміється як така ситуація при якій «ставлення індивіда до виконуваних ролей вибіркове: одні функції й види діяльності сприймаються як органічні, центральні, невіддільні від власного «Я», інші як — більш – менш зовнішні, периферійні, штучні». При будь-якій перебудові рольової системи відбуваються відповідні зміни в «образі Я». Не компенсована за рахунок одержання нових, рівнозначних або кращих ролей

втрата соціально й особистісно значимих ролей переживається, зазвичай, болісно. Наприклад, при виході на пенсію людина міняє свою соціальну роль, не рідко не може знайти себе у новій ситуації, вважає себе непотрібною, відчуває дискомфорт, переживає.

Відомою є думка В.С.Мерліна [12] щодо інтерпретації внутрішньоособистісного конфлікту як конфлікту ролей. Він вважає, що причинами конфлікту «Я роль» є протиріччя, які виникають між вимогами ролі і можливостями особистості, коли або через нездатність людини відповідати вимогам ролі (наприклад, займати посаду, яка передбачає необхідність приймати швидко, без вагань рішення, що їй не властиве), або через небажання відповідати своїй ролі виникає проблема вибору. Людина може або вибрати роль і зрадити себе, або відмовитися від ролі, або ж знайти компромісний спосіб зняття або послаблення цього протиріччя. Суб'єктивні переживання, які виникають у людини у подібній ситуації, є конфліктом «Я-роль», особистісно-рольовим. Тобто конфлікт «Я роль» є «конфліктом обов'язку і особистісних мотивів».

На думку М.Л.Гомелаурі [5] внутрішньоособистісний конфлікт виникає тоді, коли дві або більше потреби, тенденції, ролі несумісні. Він проявляється в основному в процесі безпосереднього спілкування особистості з іншими особистостями.

Відомо, що нерідко у працюючих жінок виникає протиріччя між професійною і сімейною ролями, які не можуть приділити належної уваги, достатнього часу сім'ї. Часто через такі обставини їх мучить почуття провини. Саме це протиріччя є неминучим (чим більше приділяєш уваги роботі, тим більше потерпає сім'я, і навпаки, чим більше зайнята людина сімейними справами, тим менше вона віддає себе справа), і знаходження компромісного варіанту в цьому випадку є достатньо типовим, хоча при цьому воно може перетворитися в гострий конфлікт з тяжким вибором «або-або».

Ю.Г.Альошина та Е.В.Лекторська [19] на основі досліджень успішного та неуспішного вирішення рольового конфлікту працюючими жінками, прийшли до висновку, що типовим показником рольового конфлікту у працюючої жінки є

«почуття вини перед сім'єю». При цьому життєва ситуація жінок з високим рольовим конфліктом є менш визначеною і стабільною, ніж у представниць протилежної групи.

На думку В.М.М'ясищева [13], внутрішньоособистісний конфлікт є наслідком порушень взаємовідношень людини з різними сторонами оточуючого світу. Але ці конфлікти і болючі переживання виникають лише тоді, коли «вони займають центральне або, по крайній мірі, значуще місце в системі відношень особистості до діяльності». За умови зіткнення центральних відносин конфлікт набирає глобальної величини, захоплює всю особистість.

Будь-яке суспільство має певні моральні принципи, яким слідує, якими керуються особистості, що живуть у ньому. При їхньому порушенні чи самою особистістю, чи по відношенні до неї, чи це є сумнівом щодо необхідності слідувати обов'язку у людини проявляється протиріччя, яке поступово при умові неусунення розвивається, поглиблюється, зароджуючи стан внутрішньо-особистісного конфлікту. Даний внутрішньоособистісний конфлікт О.Рахімов [19] розумів як конфлікт моральний. Моральним конфліктом виступає загострена форма прояву морального протиріччя, що виникає в соціальному середовищі або у свідомості окремої особистості і пов'язане із зіткненням думок, оцінок, ціннісних орієнтацій, з боротьбою добра і зла, особистих і суспільних інтересів.

Моральний конфлікт або нормативний розвивається як конфлікт між бажанням та обов'язком, між моральними принципами та особистими прихильностями, між прагненням діяти у відповідності з бажанням і вимогами суспільства, між обов'язком та сумнівами у необхідності слідувати йому.

О.І.Скалепов [19] внутрішньоособистісний конфлікт - моральний конфлікт - визначав як кризову ситуацію, в якій відповідне гостре моральне протиріччя досягло вищої фази свого розвитку, що проявляється зіткненням інтересів і в якій суб'єкту необхідно зробити вибір однієї з двох взаємозаперечних моральних цінностей.

О.Ф.Феденко і В.П.Галицький [19] внутрішньоособистісний конфлікт вважали як конфліктом внутрішніх протиріч, так і таким який може виникнути

при зіткненні внутрішніх та зовнішніх протиріч. В особистості в боротьбу вступають протиріччя між особистим бажанням та об'єктивними можливостями, мотиви, сумніви, упередження. При невідповідності труднощів зовнішніх завдань та внутрішніх можливостей людини виникає неузгодженість, дискомфорт, переживання. Цей стан може привести до конфліктів. Слід відзначити, що такий внутрішньоособистісний конфлікт може виникнути при необгрунтовано заниженій або завищеній самооцінці.

Внутрішній конфлікт може проявлятися у вигляді однієї із критичних життєвих ситуацій. У результаті зіткнення двох самостійних цінностей, які відбиті у свідомості особистості у вигляді внутрішніх спонукань виникає конфлікт, який проходить у формі особливого ціннісного переживання. Щирість цінності принципів та мотивів, якими керується в житті суб'єкт, ставиться під сумнів, що є показником внутрішньоособистісного конфлікту. Такий внутрішній конфлікт розглядали поряд зі стресом, фрустрацією та кризою. [4; 21]

Дослідження внутрішньоособистісних конфліктів проводяться у зв'язку з професійною діяльністю. Заслуговують уваги доробки таких дослідників як Н.В.Чепелєвої, Н.І.Пов'якель, Г.В.Ложкіна, Е.Ф.Зеєр, Е.Е.Симанюк, Ю.Е.Альшиної, Є.В.Лекторської, Т.Ю.Левченко, Е.В.Черній, В.І.Ващенко, Є.В.Юрківський, О.О.Холодової, Н.Воляннюк, та інші

Проблеми психологічного консультування та психотерапії внутрішньоособистісного конфлікту відображені в роботах О.Ф.Бондаренко, Л.Ф.Бурлачук, І.А.Грабська, П.П.Горностай, Г.І.Онищенко, Н.Ф.Калина, Б.П.Лазоренко, О.П.Лисенко, В.Е.Бойко, О.А.Ліщинська, Г.О.Хоміч, В.М.Крайнюк, Л.О.Пампуха, С.А. Чистяков, В.Б. Шапарь, Ю.Н. Юрлов, Т.С.Яценко, В.І.Коновальчук, О.Г. Біла, А.В. Кунцевська та інші.

На основі зробленого аналізу робіт вітчизняних психологів по проблемі внутрішньоособистісного конфлікту можна зробити висновки:

- 1) внутрішньоособистісний конфлікт визначається як зіткнення протилежних тенденцій, потреб, принципів, інтересів, мотивів, невідповідність між можливостями та бажаннями особистості, між образами «Я реального» та «Я

ідеального», між особистістю та «роллю», яку ця особистість змушена виконувати, між рівнем самооцінки індивіда та реальністю;

2) в залежності від того, які сторони вступають у внутрішній конфлікт, виділяють такі основні види внутрішньоособистісних конфліктів: мотиваційний та моральний, рольовий та адаптаційний конфлікти, конфлікт нереалізованого бажання та неадекватної самооцінки; невротичний конфлікт, який є результатом довготривалого «простого» внутрішньоособистісного конфлікту.

3) внутрішньоособистісні конфлікти поділяють на ті, що виникають у результаті переходу об'єктивних протиріч у внутрішній світ людини (моральні, адаптаційні, рольові конфлікти) та ті, що виникають внаслідок внутрішніх протиріч особистості та передають її ставлення до навколишнього середовища (мотиваційні конфлікти, конфлікти неадекватної самооцінки);

4) внутрішньоособистісний конфлікт не виникає без впливу на особистість навколишнього середовища, в тому числі і соціального.

Література.

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учеб. для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 551 с.
2. Божович Л.И. Проблема конфликта в подростковом возрасте // Вопросы психологии. – 1978. – №2. – С. 25-37
3. Булах І.С., Хоміч Г.О. Деякі причини внутрішньоособистісних конфліктів у підлітків з шкільною дезадаптацією // Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі: Тези Міжнар. наук.-практ. конф. – У 2-х кн.. – Чернівці, 1993. - Кн.. 2. – С. 13-14.
4. Василюк Ф.Е. Психология переживания. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200с.
5. Гомелаури М.Л. Ролевой конфликт и вопрос мотивационного значения социальных ожиданий // Социологические исследования. – Тбилиси: Мецниереба, 1971. – С. 41-76
6. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность. Конфликт. Гармония. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 174 с.

7. Карамушка Л.М. Управлінські конфлікти в освітніх організаціях: основні види, причини виникнення та умови подолання. // Актуальні проблеми психології. Т. 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. – К.: Міленіум, 2003. – Ч.10. – С. 24-32

8. Киричук А.В., Ложкин Г.В. Поиск основ конфликтного взаимодействия // Природа, феноменология та динаміка конфліктів у сучасному світі: Тези наук.-практ. конф. – У 2-х кн. – Чернівці, 1993. – Кн.1 – С. 6-7.

9. Кунцевська А.В. Інтраперсональні конфлікти у діяльності соціальних працівників: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05. – К., 2006. – 20 с.

10. Леонтьев А.И. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 158 с.

11. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навч. посіб. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 416 с.

12. Мерлин В.С. Социально-типологические свойства личности в психологическом конфликте // Вопросы современной психологии. Личность и неврозы. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 425 с.

13. Мясищев В.Н. Личность и неврозы. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 425 с.

14. Сингаївська І.В. Розвиток інтегральної особистості як спосіб профілактики міжособистісних і внутрішньоособистісних конфліктів // Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика: Тези 3 Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ-Чернівці, 1995. – С. 68-70

15. Столин В.В. Самосознание личности. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.

16. Файзуллаев А.А. Мотивационные кризисы личности // Психологический журнал. – Т.10. – 1989. – №3. – С. 23-31.

17. Фанталова Е.Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта. – Самара: Издательский дом БАХРАХ – М., 2001. – 128 с.

18. Фанталова Е.Б. Об одном методологическом подходе к исследованию мотивации и внутренних конфликтов // Психологический журнал. – 1992. – Т.13. – №1. – С. 107-117.

19.Чистяков С.А. Внутрішньоособистісні конфлікти та особливості їх профілактики і психокорекції у курсантів вищого військового навчального закладу: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09. Нац. акад. прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

20.Шапарь В.Б. Влияние коррекционной работы практического психолога на разрешение внутриличностного конфликта // Конфлікти в суспільстві: діагностика та профілактика: Тези 3 Міжнар. наук.-практ. конф. - Київ-Чернівці, 1995. – С. 106-107.

21.Юрлов Ю.Н. Внутриличностные конфликты курсантов высшего военного училища и их разрешение: Дис ...канд. психол. наук. – М., 1996. – 201 с.

В статье рассматриваются подходы к проблематике внутриличностных конфликтов с позиций отечественной психологии. Рассматриваются понятия, виды та условия возникновения внутриличностных конфликтов.

The article reveals the approaches to the problem of innerpersonal conflicts from the point view of the home psychology. The notions kinds, and conditions of appearing innerpersonal conflicts are considered.